

Yöntembilimsel Boyutuyla Paradigma

Cengiz Anık

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İstanbul

*Sorumlu Yazar:

E-posta:canik@marmara.edu.tr

Geliş Tarihi: 13 Ocak 2016

Kabul Tarihi: 26 Şubat 2016

Özet

Geniş bir anlam alanı olan paradigma kavramı, gündelik yaşamda insanlara bir algı organizatörü olarak ortak fikirlerin, değerlerin ve kuralların benimsendiği bir çerçeve sunmaktadır. Toplumun değerler manzumesi ve zihinsel arşivi olarak, bireylere uzlaşmış olan anlamlar üzerinde ortak bir dil temin eden paradigma, yaşamları tanzim edici olduğu gibi tahakküm edici bir role de sahiptir. Bu dil, sürekli inşa edilen yeni anlamlarla zenginleşerek, dilbilimsel alanda da göstergelerin bağlamlara bağlı olarak yeni paradigmatic anlamlar kazandığı bir özelliğe sahiptir. Bir model olarak paradigma, siyasal ve ideolojik doktrinlerde, teknik sahalarda ve hatta mitolojik metinlerle halk deyişlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, dilbilimsel alanda olduğu gibi bilimsel alanda da benzer özelliklere sahip paradigma kavramının, bilimsel çalışmalar ve bilim insanı için anlam ve önemi gösterilmektedir. Bu bağlamda öncelikle, paradigmanın sahip olduğu popüler ve dilbilimsel anlam ve özelliklerine açıklık getirilmiştir. Daha sonra bilimsel alanda paradigmanın anlamı ve işlevleri ele alınmıştır. Bireylerin kendilerini topluma ait hissedip bütünleşmelerinde yönergeler dayatıp, belirli bir toplumsal çerçeve içerisinde hayatlarını tertip ve organize eden paradigma kavramı, belirli yöntemlere tabi olan bilimsel bilginin objektivitesinin somutlanmasında da, bilimsel çalışmaların kapsam ve sınırlarını belirleyerek bir aracı görevi üstlenmektedir. Bilim topluluklarının icra edeceği metodolojik, epistemolojik ve ontolojik çalışmalarında takip edeceği güzergahı çizmektedir. Bu çizilmiş çerçeve ve kurallara karşın, bilimsel paradigmalar toplumsal anlam alanlarının zaman içinde değişip dönüşmesinde olduğu gibi, bilimsel devrimler aracılığıyla kısmen ya da tamamen değişebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paradigma, Bilim toplulukları, Bilimsel devrimler

Paradigm with the Methodological Dimension

Abstract

The notion of paradigm which has a wide semantic field offers a frame to people in their daily lives by which common ideas, values and rules are adopted as an organizer of perception. Whereas the paradigm provides individuals a common language about conventional meanings as a poem of the values and the mental archive of the society, it has a role not only regulating but also dominating the lives. Getting rich by consistently building up new meanings, that language has a feature which lets the signs gain new paradigmatic meanings depending on the contexts in the linguistic area. As a model, the paradigm appears in the political and ideological doctrines, technical areas and even in the mythological texts and folk poems. In this paper, the meaning and importance of paradigm which has similar features in both linguistic and scientific areas is shown for the scientists and scientific studies. In this context, the meaning and features of the paradigm are clarified in terms of the popular and linguistic usage first. Then, the meaning and functions of the paradigm are handled in the scientific area. Imposing directives to people to become a part of the society by letting them feel that they belong to a place and regulating and organizing their lives within that social boundaries, the notion of paradigm takes on a mediating task for materializing the objectivity of scientific knowledge by determining the extent and boundaries of scientific works. It draws the path to be followed by the scientific communities in their methodological, epistemological and ontological studies. Despite those boundaries and rules, the scientific paradigms can change partially or wholly through scientific revolutions in a similar way that the fields of the social meanings change and evolve in time.

Keywords: Paradigm, Scientific Communities, Scientific Revolutions

GİRİŞ

Popüler kullanım alanı itibariyle paradigma, kişilerin dünyayı algılama ve yorumlama kalıp ve tarzlarından, belirli bir siyasal sistemin veya sosyo-kültürel örgütlenmelerin ve hatta mekanik bir sistemin işleyiş tekniğine kadar, çok geniş bir anlam kapasitesine sahiptir. Söz gelimi ulus-devlet tabiri; modern parlamenter sistemlerin hem teorik çatısını anlatmak için atfı yapılan paradigmayı ifade etmektedir hem de gözlem tekniklerini takdir eden paradigma zeminine işaret etmektedir. Dolayısıyla paradigma kavramının hem çok basit hem de çok karmaşık bir anlam alanı bulunmaktadır ve kullanıldığı her bağlama göre farklı anlamlar yüklenmektedir. Öte yandan paradigma; episteme, background, ideoloji, teori, a priori, önyargı gibi bazı kavramlarla da kıyaslanarak incelenmektedir ve bu bağlamıyla da hem felsefenin, hem bilgi kuramının hem de yöntembilimin en fazla sounsallaştırdığı bir kavram özelliği taşımaktadır.

1960'lardan itibaren ise paradigma kavramı, özellikle T. Kuhn'un çalışmaları sayesinde, bilimsel alanda önemli

bir açılım kazanmıştır. Hem bilimsel disiplinler açısından anlamlı bir içerik kazanmış hem de gerektiği durumlarda paradigmanın işlenebilen, takviye edilebilen, aşılabilen ve hatta ikame edilebilen, terk edilebilen bir takım ilkeler bütünü olduğu gösterilmiştir.

Bu çalışmada, yöntembilimsel bağlamda açıklığa kavuşturulmaya çalışılmakla birlikte, paradigma kavramının, popüler anlam alanı ile dilbilimsel bağlamına değinildikten sonra, bilimsel çalışmalar açısından paradigma kavramının işgal ettiği içeriğin gösterilmesi denenecektir.

Paradigmanın Popüler Anlam Alanı

Sözlük anlamı itibariyle paradigma; ideal model, prototip gibi anlamlara gelmektedir. Grek kökenli bir kavram olan paradigma, sözlüklerde; örnek, numune, model gibi kelimelerle karşılanmaktadır. Ama tam olarak onu karşılayan Türkçe bir kavram bulunmamaktadır. Kavram üzerinde her ne kadar popüler bir ortak anlam olmasa da paradigma öncelikle, bir tür zihinsel harita, yol işaretleri, güzergah, rota gibi,

bireyin gündelik yaşamını tanzim etmektedir. Zira her bir birey, diğerleriyle belirli bir uyum içinde yaşamını sürdürbilmek için herkes tarafından onay ve kabul gören bir fikir zeminini üzerindeki, belirli bir değer, inanç ve tutum benimsemeye, ona uygun davranışlar ortaya koymaya yatkındır. Bu bağlamda paradigma, bireye toplumsal bir çerçeve, kalıp olarak benimsetilen davranış düzenini, dünya görüşünü anlatmaktadır ki, bu genel ortak çerçeveler çoğu zaman, bir toplumun, ülkenin, topyekün ortak çerçevesi anlamı taşımaktadır. Buna göre bir bireyin algısını organize eden; neleri benimseyip neleri ret ettiğini, nelere temayül gösterip nelerden uzak durduğunu, neleri sempatik, neleri antipatik bulduğunu belirleyen bir dizi şemayı anlatmaktadır.

Gerçekten de bu toplumsal şemalar, toplumsal olanın bireyi büyük ölçüde zihinsel olarak kurduğu ve onun sosyalleşmesini temin ettiği toplumsal kalıplardır. Toplumda genel kabul gören, sistematize bilgiyi son derece basit bir biçimde dönüştürerek organize eden bu şema, bireyin, o bilgiden ihtiyacı olanı çok kolay bir biçimde alıp kullanmasını temin etmektedir (Taylor v.d. :47). Kısacası toplumsal şemalar, her hangi bir nesne hakkında belirli birtakım tanımlamalarla, bireyin kendisinde kayıtlı diğer bilgileriyle irtibatlar kurmasını sağlayarak, onun daha kolay bilgi edinmesini ve mevcut bilgilerini yenilemesini sağlayan bir toplumsal yapıdır (Soncu - Işık, 2011:218). “Bunlar kalıcı toplumsal unsurlardır”, insanlar ve toplumsal kurumlar ile ilişkilerinde bireyi tutarsız olmaktan kurtaran da budur (Şerif, 1985:103).

Demek ki, gündelik yaşamı devam ettirebilmek için sürekli olarak başvuru, bireylerin zihinsel arşivlerini ve bu arşivin yapısını anlayabilmek için kullanılan önemli kavramlardan birisi paradigmadır. Paradigma aynı zamanda, bireyler için dış dünya gerçekliğinin ne olduğunu anlatmaktadır. Daha da önemlisi çevrede olup biten her şeyin aslında nasıl olması gerektiğine ilişkin de bireylere bir tür değerler manzumesi ya da kolaylıkla değiştirilemeyen bir bakış açısı sunmaktadır. Hiç kuşkusuz ki bu bakış açısı, yani neyin, nasıl olması gerektiğine ilişkin ön kabuller, bireylerin dünyalarına ilişkin bir paradigmadır ve çoğu zaman bireyler, yargılamalarını ve tahkikatlarını bu paradigmaya sadık kalarak gerçekleştirmektedirler. Böyle durumlar genellikle, toplum içindeki zıtlaşmaları, sürtüşmeleri ve bilhassa aile içi kuşak çatışmalarının temel nedenlerini oluşturmaktadır. Zira paradigma, bebeklikten itibaren benimsetilen ve sindirilen, yerleştirilip pekiştirilen bir yaşam tarzıdır. Paradigmanın vaaz ettiği gerçeklikten hemen hemen hiçbir zaman kuşku duyulmadığı için, bireysel yaşam üzerinde bu denli tanzim edici ve hatta tahakküm edici bir rolü bulunmaktadır.

Sonuç olarak belirtilmesi gerekirse, paradigma, her bir bireyin içinde yaşadığı toplumsal bütüne dahil olmasını temin eden dil (sesli veya sessiz dil) aracılığı ile işletilmektedir. Paradigmayı var eden, her bir bireyin zihninde dil aracılığı ile inşa edilen anlam alanıdır. Her bir birey de bu anlam alanı içinde dış dünyayı anlamakta, yorumlamakta, değerlendirmekte ve anlamlandırmaktadır.

Bu niteliğinden ötürüdür ki paradigma, belirli bir konseptte, daha doğrusu belirli bir kavramsal düzeneğin tanımlanmış anlam alanlarına göre var edilmiş siyasal ya da ideolojik doktrinleri tanımlamak için de kullanılmaktadır. Örneğin cumhuriyet ya da ulus devlet doktrinini böyle bir söylem alanı içinde inşa edildiği söylenebilir (ayrıntılar için BKZ: Özalp, 2010). Bu doktrinleştirme ulusal düzeye sınırlı kalmamaktadır. Küresel kimi düzenlemelere de konu olmaktadır (konuyla ilgili en tatminkar analizler için BKZ: Wallerstein,1997).

Dilbilimde Paradigma

Dilbilim çalışmalarında çığır açan ünlü dilbilimci (Aksan, 1987:24) Ferdinand de Saussure tarafından dilbilime kazandırılmış olan paradigma, dilbilim terminolojisi bağlamında, genellikle “dizi” terimi ile çevrilmektedir (Erkman, 1987: 52). Söz, yazı, beden dili gibi hem sesli hem de sessiz olan dil, uzlaşım anlam yüklenen göstergelerle belirtilmektedir (Martinet, 1985: 29). Dilin göstergelerle işletilmesi demek, “bir şeyin” başka bir şey aracılığı ile gösterilmesi (Morris, 1982:145) demektir.

İnsan varlığına özgü “bir şeyi, bir şey aracılığı ile gösterme” yeteneği; çevrenin bireyi ve bireyin çevreyi inşa ettiği bilginin (Anık, 2005: 27), bireysel temsilîyet mekanizması (Anık, 2014: 52) tarafından işlenmesi sürecinde işe yaramaktadır. Bu süreçte bireyler, göstergesel sistemler aracılığı ile her şeyi algılamakta, anlamakta, yorumlamakta ve aktarmaktadırlar. Böylece dilin temel işlevi olan “anlamlandırma”, “düşünceleri ifade etme” ve “... bildirîşimde bulunma” işlemi (Kıran 1986: 60) ifa edilmiş olmaktadır. Dil bir göstergeler sistemi” (Vardar, 1982: 52) olduğuna göre, “kendi dışında bir nesne, olgu, varlık belirtebilen” dilsel göstergenin (a.y) unsurlarını öncelikle belirlemek gerekmektedir. Zira Saussure’ün temel katkılarından birisi, dilin göstergesel sistemini gözler önüne sermesidir (Cyrstal, 1982: 21).

Saussure (1985: 70-72)’e göre gösterge, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki temel unsurdan meydana gelmektedir. Örneğin “ağaç” dendiğinde, “ağaç” seslerinden oluşan işitimi imge veya harflerini kullanarak, doğada var olan bir “ağaç” nesnesinden bahsedilmektedir. Yani kavram ve nesne göstergeyi meydana getiren unsurlardır. Bu unsurların belirli bir nesneye karşılık gelenine gösterilen, o nesneyi anlamak için kullanılan simgelere de gösteren denilmektedir. Dolayısıyla dilsel göstergeler sistemi bu şekilde, gösteren ve gösterilenlerden teşekkül eden göstergelerden oluşmaktadır.

Göstergeler, madalyonun iki yüzünden oluşan bir bütün olmakla birlikte, onların aktardıkları ve anlattıkları, yani “anlamlandırma”, oluş olarak teşekkül eden bir süreçtir (Barthes, 1986: 44). Gösteren ile gösterilenin bir araya gelip birleşmesi göstergenin anlamsal alanını tüketmez. “Çünkü gösterge çevresiyle değerlendirilir. İnsan zekası anlam iletmek için bağlama yoluyla değil, bölümlenme yoluyla işlem yapar” (a.y.45). Bu işlemi, dilin paradigmatik olması ortaya koymaktadır. Göstergelere sürekli yeni anlamlar yüklenmesi (Devran 2009:16), göstergelerin bağlamlarını son derece önemli hale getirmektedir. Belirli bir dilsel ünite, sahip olduğu bağlam potansiyeli itibarıyla iki boyut içermektedir. Bu boyutlar dilin paradigmatik ve sentakmatik olduklarına işaret etmektedir (Lyons, 1970: 58). Dilsel bağlamın paradigmatik olması demek, “birbirinin yerine geçebilecek” dizi halindeki göstergelerin, benzerlerinin işlevini üstlenme kapasitesi taşıması demektir (Erkman, 1987: 52). Paradigmatik öğelerin belirli bir dilbilgisel kurala göre sıralanması, bir araya getirilerek anlamlı bir bütün, yani bir cümle oluşturulması ise dilsel bağlamın sentakmatik boyutunu ortaya koymaktadır (a.y.54).

Burada dikkate alınması gereken, paradigmatik öğelerin, birbirine benzeyenlerinin, birbirlerinin yerine geçebiliyor olmasıdır. “Zeynep camı kırıldı” cümlesi; özne, nesne ve yüklem gramatik öğelerinin belirli bir dilbilgisi kuralına uygun olarak bir araya getirilip, anlamlı bir bütünün, cümlenin oluşturulduğu bir örnektir. Bu, dilin sentakmatik boyutuna delalet etmektedir. Yani, özne, nesne ve yüklem belirli bir gramatik kurala göre bir araya getirilip sıralanmış ve anlamlı bir cümle kurulmuştur. Bu cümledeki “Zeynep” sözcüğünün

Ali, Fatma, Ayşe, Hasan gibi benzerleriyle değiştirilebilmesi, yani dilin böyle bir yeteneğinin bulunması, onun paradigmatik boyutuna delil teşkil etmektedir. Aynı şekilde “cam” sözcüğünün yerini bardak, kapı, pencere, ceviz, fındık sözcükleri de alabilir.

Bu boyut, dilsel bağlamın sınırsız bir anlam ve yorum alanına tekabül edecek bir yeteneği haiz olduğunu da aynı zamanda göstermektedir. Örneğin ”Zeynep kafasını kırdı” şeklindeki cümledeki gibi, “cam” nesnesini değiştirdiğimizde, sentakmatik yani anlamlı bir cümle kurmuş oluruz ama artık buradaki “kafa”, cam ya da kapı gibi somut bir nesneye tekabül etmekten ibaret değildir. Zira bağlam büyük ölçüde sosyo-kültürel bir alana taşınmıştır. Bu cümleden; Zeynep’in başını sert bir cisme çarpıp yaraladığının mı anlaşılması gerekir? Yoksa Zeynep’in aklını veya zekasını kullanmakta yetersiz kalıp, denge-siz ve tutarsız davranışlar ortaya koymaya başladığının mı anlaşılması gerekir? Sorusunun cevabı artık aynı zamanda yoruma da bağlı kalmaktadır. Yani “yorumcu” adı altında dilsel sisteme yeni bir öge ilave etmek gerekmektedir. Demek ki dilsel göstergeler sisteminin paradigmatik olması, dilin çok zengin bir çağrışımsal boyutunun bulunduğu işaret etmektedir. Hatta “Zeynep fındık kırdı” gibi bir cümle daha da karmaşık bir anlam alanı yaratmaktadır. Fındık meyvesini kıran Zeynep betimlemesi; olumlu bağlamıyla dilsel göstergelerin düz anlam alanına atıf yapmaktadır. Sosyo kültürel kurallara gerektiği gibi sadakat göstermeyen Zeynep betimlemesi ise olumsuz bağlamıyla, yan anlamlara atıf yapmaktadır ki; bu yan anlam alanı, metafor denilen oldukça zengin ve çok etkili bir dilsel yeteneği gözler önüne sermektedir. “...bir tür şeyi, başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmek” ifadesiyle “özü” (Lakof - Johnson, 2005: Y27) anlatılan metafor; düşünme, yazma ve konuşma şekillerindeki dili; “...figüratif, poetik, renkli yahut düşsel” bir menzile oturtarak (a.y.35) zenginleştirdiği, renklendirdiği için son dönemlerin oldukça ilginç çalışma konularından birisini teşkil etmektedir.

Ahlak kuralları vaaz eden mitolojik metinlere ve masallara, halk deyişleri ya da kıssalara, kimi öykülerdeki anlatı kalıplarına da bazı bakımlardan paradigma denilmektedir. Örneğin bu tür metinlerdeki; iyi kahramana yakıştırılan iyi davranışlar veya kötü karakter için takdir edilen kötü davranışların birbirine benzemesi, bu alandaki paradigmanın birer delili kabul edilmektedir. Ürkütücü mekan, tehdit edici sahne dekorları, iç gıcıklayıcı müzik ve metni oluşturan daha pek çok ifade unsurlarının birbirlerine benzemesinin de nedeni bu alanda var olan paradigmanın sonucu kabul edilmektedir (Örnek teşkil edici iki eser için BKZ: Propp 1985 ve Strauss, 1986). Programlama paradigmaları gibi teknolojik alanda, bazı yönetim ve işletme uygulamalarında, atraktif ürün tasarımlarında ve çeşitli uygulama alanlarında da bazı tekniklere, modellemelere ve kalıplara paradigma denildiğine rastlanmaktadır.

Bilimsel Paradigma

Bilimsel alandaki paradigmadan söz edildiğinde hiç kuşkusuz ki, ilk zikredilmesi gereken kişi, bilim dünyasında ciddi bir etki yaratmış olan Thomas Kuhn’dur. Kuhn 1962’de yayınladığı *The Structure of Scientific Revolutions* isimli eserinde, bilimsel devrimlerin doğasını açıklamak için paradigma kavramını kullanmıştır.

Kuhn ismi etrafında tartışılıyor olmakla birlikte paradigma kavramı, teori ile birlikte düşünüldüğü için, bilimsel çalışmalar açısından oldukça merkezi bir konum işgal etmektedir. Zira teorisi olmayan bilimsel bir disiplinden söz et-

mek mümkün değildir. Geçici birer tahminden ibaret olmayan teoriler, olgulara ilişkin bazı değişkenler arası ilişkileri kavramsal düzeydeki tipolojilerle açıklayan, uygulamada rastlanılan veya sezgisel olarak elde edilmiş kimi deneyimlerin testlere tabi tutularak tahkim edildiği, belirli ölçüde kalıcı bilgilerdir (Blalock, 1969: 3). Başlangıçta geçici olarak kullanılan modellemeler, olgusal olarak araştırmacıda teyit izlenimi bıraktığı ölçüde üst üste gelip birikmekte ve kuramların bu şekilde inşa edilmesine vesile olmaktadır (a.y: 4). Apaçıklık ilkesine göre aksiyomatik yargılara dayanmakta olan teoriler, teste tutulmaya devam ettikçe, icap ettiğinde geçerliliğini yitirebilmektedir ve teorilerin dayandığı aksiyomlar da bu yolla teste tabi tutulabilmektedir (a.y: 11). Bu doğrulanmaya maruz kalmıyaya kadar aksiyomlar ve onların dayandığı teoriler geçerlidir. Nitekim bilimsel bilginin varlığı da, bu geçerliliklere ve testlere bağlıdır. Bilimin yönetime tabi olması nedeniyle öncelikle kanıtlanmış bilgileri içerdiğini belirten Merton (1973: 268) ikinci olarak, bu bilginin sürekli olarak yeni kanıtlamalarla biriktiği ve stoklandığını ifade etmektedir. Ona göre üçüncü olarak bilimsel bilgi belirli ölçüde sosyo kültürel değer yargılarını da kaçınılmaz olarak içermektedir ve dördüncüsü bilimsel bilgi tüm bu özelliklerin bileşenleri olarak üretilmektedir. Paradigma, bu bileşenlerden teste en fazla müsait olması nedeniyle, en önemlisidir.

Bu çerçevede oluşan konsensüs de dikkate alınarak toparlanırsa, bilimsel bir disiplin açısından, paradigma, öncelikle bilim insanları için talimat anlamı taşıyan yaklaşım tarz ve içeriklerini içermektedir. İkincisi bilim insanları, belirli bir disipline has bakış açısını kazanmak amacıyla, mensup oldukları alandaki bu birikimi talim etmekle yükümlüdürler. Üçüncü olarak bilim insanları, bilimsel çalışma yaptıkları alana ait bu birikim içindeki paradigmaları yarıştırmak, belirli bir parametreyi, paradigmanın açıklama kapasitesini ortaya çıkartmak suretiyle, bilimsel araştırmalar ortaya koymakla yükümlüdürler. Demek ki, belirli bir bilimsel disiplinin kapsam ve sınırları içinde çalışan bilim insanı için paradigma, “...dünyayı arkasından gördüğü lensler olarak” nitelenebilmektedir (Sergiovanni-Corbally, 1984: 207). Bilim insanlarının bu lensleri takma zorunluluğu, onların hem çalışmalarını disipline etmeleri hem de belirli metodolojik kalıplara riayet ederek bilimsel araştırmalar ortaya koymalarını güvence altına almaktadır. Ayrıca belirli bir takım güvenilirlik ve geçerlilik testlerine sadakat gösterilerek üretilen bilimsel bilginin uygunluk ve tutarlılık ilkelere tabi olma zorunluluğu, onun objektivitesi açısından önem arz etmektedir. Paradigma, bilimsel objektivitenin somutlanmasına da bu vesileyle aracılık etmektedir. Sonuç olarak paradigma; metodolojik, epistemolojik ve ontolojik açılardan bilimsel çalışmalar için büyük bir önem arz etmektedir (Louis, 1981: 247). Paradigma, araştırma sorunsalını formüleleştirip, ölçüm teknik ve stratejilerini takdir ederek, bilimsel araştırmanın metodolojisinin rotasını çizmektedir. Belirli bir disiplinin epistemolojik kapsam ve sınırlarını gösterdiği için, disiplinin epistemolojik zeminine netlik kazandırmaktadır. Olgulara ilişkin açıklamalarıyla, olgusal olana ilişkin işaretler ortaya koyduğu için, mensup olduğu disiplinin ontolojik alana ışık tutmasına aracılık etmektedir (a.y.).

Bilimsel çalışmalar açısından bu denli kritik işlevleri bulunan paradigmayı Kuhn, yeri geldiğinde aşılabilir, hatta yıkılabilir bir barikat olarak betimleyerek, bilimsel camia nezdinde gerçekten de bir çığır açmıştır. “...zamanımızın önde gelen bilim felsefecilerinden biri olduğu” tespitiyle hareket eden ve “bildiri”sinde, Kuhn’un paradigma

kavramını açıklamayı “amaç” edindiğini belirten Masterman (1992: 74-80) Kuhn’un paradigmayı anlatmak için 21 adet tanım kullanmış olduğunu tespit etmektedir. Bu tanımlar şunlardır: (1) Evrensel ölçülerde bilinen bir başarıdır. (2) Bir tür mittir. (3) Bir felsefe ya da sorular takımıdır. (4) Bir ders kitabı veya klasik bir eserdir. (5) Belirli bir gelenektir ve bazı bakımlardan bir modeldir. (6) Bilimsel bir başarıdır. (7) Bir tür analogidir. (8) Başarılı bir metafizik spekülasyondur. (9) Örf ve adet hukuku içinde kabul edilmiş bir cihazdır. (10) Bir araçtır. (11) Standart bir örnek ve resimlerle açıklama biçimidir. (12) Bir tür alet veya enstrümandır. (13) Kural dışı dağıtılan kart destesidir. (14) Makine veya aygıt fabrikasıdır. (15) İki tarzda görülebilen bir algı kalıbıdır. (16) Politik bir kuramdır. (17) Metafizığe uygulanan standarttır. (18) Algılamayı yönlendiren organize edici bir ilkedir. (19) Genel bir epistemolojik görüştür. (20) Yeni bir görme tarzıdır. (21) Geniş bir gerçeklik alanını belirleyen bir şeydir.

Masterman’a göre (1992: 81) Kuhn, bu kadar çok tanım yapmış olmasına rağmen, tanımlar arasında çelişki yoktur. Fakat bu tanımların içinden ortak olan nitelikleri de belirlemek gerekmektedir. Bununla ilgili ilk ortak payda, paradigma kavramının pek çok anlamının bulunmasıdır. İkincisi paradigma teori olmadığı zaman da işlevseldir. 3. Paradigma sorun çözme aygıtı olarak işlev gören bir artefact’tir. 4. Paradigma bir görme biçimidir ve 5. Paradigma bilimsel alanda gelişmeye ve genişlemeye yeteneklidir (Barnes, 1990: 17). Bu anlamdaki bir paradigma, belirli bir bilimsel topluluk tarafından benimsendiği takdirde var olmaktadır. Paradigma, “...genel teorik varsayımlar ve yasalarla, bu varsayım ve yasaların uygulanmaları için muayyen bir bilimsel topluluğun üyeleri tarafından benimsenen tekniklerden oluşur” (Chalmers, 1990: 156). Bu paradigma içinde çalışanlar “olağan bilim” icra ederler (a.y.157). Olağan bilim deyişi “...geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma anlamında kullanılmaktadır” (Kuhn, 1982: 45). Paradigma burada, olağan bilim “...faaliyetlerine çerçeve oluşturan oldukça temel, sorgulanmadan kabullenilen bir dizi anlayışın mevcudiyetine işaret”(Giddens, 2003: 180) etmektedir.

Bununla birlikte “Kuhn’un bilim anlayışına göre, hiçbir bilimsel kuram evrensel değildir. Yani bir bilimsel kavramın uygulanabildiği sistemlerin kümesi ya da başka bir deyimle kuramın uygulanma alanı hep sınırlıdır” (Türkdoğan, 1989: 113). Ona göre olağan bilim “bilmece çözme” sürecinden ibarettir. Bilmeceler ne salt olgusaldır ne de evrimseldir. Bilmeceler bilimsel programlara dayanır. “Bilimsel programlar değiştiği zaman normal araştırma sürecini oluşturan bilmeceler ve bu bilmecelerle aranan çözümlerin niteliği de değişir. O kadar değişir ki, bir önceki programı oluşturan bilmecelerle karşılaştırma olanağı ortadan kalkar” (Sunar, 2008: 106).

Bu bir kırılma noktasıdır ama “bir paradigma, ... kolaylıkla bertaraf edilemez” (Barnes, 1991: 96). Çünkü olağan bilim paradigması, sorun çözmek için var olmuştur ve “...kurallar paradigmatlardan türemiştir ... ama paradigmatlar kurallar olmadan da araştırmaya yön verebilir (Kuhn, 1982: 68). Zira mevcut paradigma öncelikle bir gelenek oluşturmuştur. İkincisi eğitim kuruluşları tarafından tedris edildiği için kurumsallaşmıştır. Kurallar olmasa da paradigmanın işlemesine neden olan üçüncü faktör, belirli bir dönemde, belirli bir sorunu çözme başarısı gösteren paradigmatmaya veya modele zamanla güven ve ilgi azaldığında, onun, hassasiyetle koruma altına alınma çabalarının ortaya

çıkmasıdır. Son olarak, olağan bilim paradigması işlemez hale geldiğinde ve tedavülden kalkmaya yüz tuttuğunda, alternatif paradigmanın yarattığı devrimin küçük bir grup tarafından benimsenmiş olması nedeniyle zuhur etmiş olan devrimden bilim çevrelerinin çok geç haberdar olmasıdır (Kuhn, 1982: 71-74).

Kıscacası olağan bilimin “ne olgu ne de kuram düzeyinde yenilik peşinde olmaması” esasında, onun gücünü muhafaza etmeye yönelik bir girişimdir. Ancak doğal bir olayın veya olgunun olağan bilimi “yöneten paradigma kaynaklı beklentilere herhangi bir şekilde aykırı düştüğünün anlaşılması” bilimsel bir keşiftir (Kuhn, 1982: 75) ve artık mevcut paradigma ne denli koruma altına alınır alınsın, geçerliliğini yitirmeye mahkumdur. Koruma altına alındığı içindir ki, olağan bilim paradigmasının geçerliliği bilimsel bir devrimle ortadan kalkmaktadır.

“Özetle önce aykırılığın algılanması, sonra bu aykırılığın yavaş yavaş ve aynı zamanda hem kavram hem de gözlem düzeyinde elle tutulur hale gelmesi, bunun sonucunda da paradigma kategorileri ve uygulamalarında çoğu kez direnişle karşılaşılacak değişikliklerin meydana gelmesi” (Kuhn, 1982: 82) bilimsel devrimleri hazırlamaktadır. Bilimsel devrimler birikerek değil, gelişerek ilerleyen bir süreçtir ve en önemli özelliği, eski paradigmanın yerini, onunla bağdaşmayan bir yenisinin tamamıyla ya da kısmen almasıdır (Kuhn, 1982: 105). Ancak bu devrim çok kolay fark edilmez. Zira “yetkili kaynaklar” bu devrimi bir süre örtmeye çalışırlar (Kuhn, 1982: 135). Daha doğrusu eski ve yeni iki rakip paradigma sorun çözmek için yarışmaktadırlar. Yarış aynı zamanda hangisinin ne kadar taraftar toplayacağına yönelik olarak da sürmektedir (Kuhn, 1982: 142). Yeni paradigma yarışı kazanacaksa, kendisine bir miktar taraftar bulmak zorundadır. Zira eski paradigmanın koruyucularının acımasız yargılamalarına göğüs germek zorundadır (Kuhn, 1982: 150).

“Yeni bir paradigma adayının başlangıçta çok az taraftarı olabilir, hatta bazen bu taraftarların konuları bile biraz kuşku götürülebilir. Her şeye karşın, eğer işlerinin ehli iseler, paradigmatı iyileştirecekler, olanaklarını araştırabilecekler ve onun yönlendirdiği bir topluluğa ait olmanın ne demek olduğunu göstereceklerdir. Bütün bunlar yapılırken, eğer yazgısında mücadelesini kazanmak olan bir paradigma söz konusuysa, lehteki ikna edici kanıtlamaların gücü ve sayısı da giderek artacaktır. Daha çok bilim adamı saflara katılacak ve yeni paradigmanın araştırılması süreci olacaktır. Zamanla paradigmatmaya bağlı deneylerin, araçların, makalelerin ve kitapların sayısı çoğalacaktır. Yeni görüşün verimliliğine inanmaya başlayan daha bir çok kişi, yeni olağan bilim yapma tarzını benimseyecektir, ta ki dışarıda sadece birkaç eski tüfek kalana kadar” (Kuhn, 1982: 151).

Böylece, yeni bir paradigma tedavüle sürülmüştür ve kendisiyle yarışabilecek yeni bir paradigma devreye girinceye kadar, ilişkin olduğu bilimsel disiplinin bakış açısı olmayı hak kazanmıştır. Sorun çözme performansı ve onu kullanan bilim insanı sayısı arttıkça, paradigmanın mensup olduğu bilimsel alan içindeki otoritesi ve egemenliği de yerleşmekte, pekişmektedir. Bu paradigma, alternatifsiz ve sorgulanamaz olduğu süre boyunca, bilim camiası üzerindeki etki ve nüfuzu genişlemekte ve kökleşmektedir. Bazen yüzyıllar boyu onun bu hakimiyeti devam etmektedir.

SONUÇ

Çok karmaşık ve farklı alanlara özgü olma, oldukça bulanık ve dağınık bir anlama sahip olmakla birlikte, paradigma kavramı ile ilgili olarak bazı niteleyici yargılar ileri sürülebilir:

1.Paradigma, ortak değerler manzumesi, uzlaşmış genel bir bakış açısı ve bilim insanlarını organize edip, onların yaklaşımlarını netleştiren bir mercektir.

Belirli bir toplumsal bütün içinde yaşamını sürdüren her bireyin zihinsel haritasına paradigma denilebilir. Ortak değer, inanç ve tutumlardan oluşan bu harita, bireylere faydalı - zararlı, doğru - yanlış, iyi - kötü, ahlaklı - ahlaksız davranış kalıpları vaaz eden, onların algılarını organize ederek, onlara dünya görüşü sunan bir toplumsal şemadır. Bu paradigma sayesinde birey, belirli bir toplumun parçası olma ve kendini güvende hissetme duygusunu hazzeder. Paradigmanın toplumsal bütün içindeki diğer daha önemli fonksiyonu, mütensesiplerine ideal formlar sunması ve neyi nasıl yapacaklarına dair onlara emre amade modeller oluşturmasıdır.

Aynı anlam alanı bilimsel çalışmalarda da söz konusudur. Paradigma, bilim insanının bakış açısını tayin ve takdir ederek, öncelikle araştırma sorunsalının ne olduğu ve onu nasıl formüle edeceğini ona göstermektedir. Daha sonra bu sorunsala ilişkin tahkikat ve gözlem çalışmalarında nasıl bir yol izleyeceğine dair bilim insanına bir güzergah çizmektedir. Bu şekilde başarılı bir bilimsel çalışma ortaya konulmasına katkı sağlayarak paradigma, olgu ve olayların şifrelerinin çözülmesine yardımcı olmakta, bilimsel icat ve keşiflerin ortaya çıkmasında belirli ölçüde rol üstlenmektedir.

2.Paradigma, insan varlığının en ayırt edici performansı olan iletişim yeteneğinin belirli kurallara göre icra edilmesine aracılık ederek, toplumsal uylaşma ve uzlaşmaya katkı sağlamaktadır.

Paradigma dilin nasıl kullanılacağına dair bireylere kural dayatmaktadır. Dayatılan bu kural sayesinde anlam üretmek mümkün hale gelmektedir. "Zeynep camı ali" gibi ya da "cam aliyi kırdı" gibi bir cümlenin hiçbir anlamı yoktur. Paradigma bireye ne tür bir öznenin, ne tür öznelerle, ne tür bir nesne ya da yüklem veya sıfat yahut da bağlaçların, edatların ne türden benzerleriyle değiştirilmesi gerektiğini bireye dayatıp, belirli bir anlamın üretilmesini sağlayarak, kişilerin kullandığı dilin uylaşma ve uzlaşma aracı haline gelmesine katkı sağlamakta ve toplumsal iletişimi mümkün hale getirmektedir.

3.Paradigma, tertipleme ve düzenleme aygıtıdır. Belirli bir sistem kurar, yapı inşa eder ve düzeni tesis eder.

Hem toplumsal hem dilbilimsel hem de bilimsel bağlamı itibarıyla paradigma organize edici bir işleve sahiptir. Birey; onay, takdir ve saygı görececek bir davranışın ne olduğunu paradigma sayesinde öğrenmektedir. Bilim insanına neyi, nasıl yapması gerektiğine yönelik olarak kılavuzluk etmektedir.

Paradigma bilim insanı adayları için talim edilmesi gereken talimatlardır. Bilimsel bir alanın kapsam ve sınırlarını belirleyen paradigma, bilimsel çalışma alanlarını kategorize ve disipline etmektedir. Genele şamil ilkeler olması münasebetiyle, ortaya konulan bir bilginin bilimsel olup olmadığının belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılmakta ve bilimsel objektiviteye katkı sağlamaktadır.

4.Paradigma, belirli bir koruyucu kalkanla mücehhezdir. Kendisine yönelik bir itiraz ya da kayıtsızlığa ideolojik bir biçimde tepki verilmesine sebep olmaktadır.

Paradigma, yerleşiktir ve kalıcılığını korumaya müt-emayil kurallara, ilkelere ve özellikle kurumlara sahip bir mekanizmadır. Kendisine yönelik bir kayıtsızlık veya ilgisizlik ya da rızasızlık yahut da itaatsizlik durumunda, her toplumdaki sosyal kontrol mekanizmaları gibi, belirli ölçüde zorlayıcı olan yaptırım gücünü açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamıyla, muhafazakar bir aygıt olarak zaman zaman bilim insanlarının karşısına dikilmektedir. Bu koruyucu kalkan ideolojik bir baskı ve zorlama aracı işlevini haizdir. Müntesiplerinin zihinleri üzerinde bu yolla tahakküm ve tasallut edici bir rol oynamaktadır. Paradigmanın bu yaptırım gücü, egemenlik alanı içinde hakimiyet kuramadığı, yönetemediği, çekip çeviremediği zamanlarda tebarüz etmektedir.

5.Paradigma değişebilir, aşılabilir, kısmen takviye veya tümüyle ikame edilebilir.

Toplumsal algıların, kanaatlerin zamanla değiştiği, önyargıların terk edildiği, sosyal kontrol mekanizmalarının zaman içinde biçim ve içeriklerinin dönüştüğü gibi paradigmalar da değişmektedir. Kimi zaman birikimli ve denetimli bir evrimle ama çoğu zaman da radikal devrimlerle gerçekleşen bu değişim, değişimi gerçekleştirecek kadar güçlü etkilere mümkün olmaktadır.

Buna göre paradigma, bir süreç olarak var olmaktadır ve ait oldukları alanda dominant olanları bulunmakla birlikte, irili ufaklı pek çok mevcut, muhtemel veya potansiyel paradigma birbirleriyle yarışmakta, zaman zaman yer değiştirmekte, bazıları yok olmakta, bazen de daha önce hiç örneği olmayan yenileri doğmaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] Aksan, Doğan (2009), Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, 3. Basım, AÜDTC Fak. Yayınları, Ankara.
- [2] Anık, Cengiz (2005), Epistemolojik Düzlemde Yarınki Siyaset, Nobel Yayınları, Ankara.
- [3] Anık, Cengiz (2014), İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller, Der'in Yayınları, İstanbul
- [4] Barthes, Roland (1986), Göstergibilimin İlkeleri, (Çev.) M. Rifat-S.Rifat, Sözcce Yayınları, İstanbul
- [5] Barnes, Barry (1990), Bilimsel Bilginin Sosyolojisi, (Çev.) H. Aslan, Vadi Yayınları, Ankara.
- [6] Barnes Barry (1991), Thomas Kuhn, Çağdaş Temel Kuramlar, Ed. Q. Skinner, Çev. A.Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara.
- [7] Blalock, Hubert M. (1969), Theory Construction: From verbal to Mathematical Formulations, Prentice-Hall, New Jersey.
- [8] Chalmers, Alan (1990), Bilim Dedikleri, (Çev.) H.Asan, Ankara: Vadi Yayınları.
- [9] Crystal, David (1982), "Saussure Kuramının Temel Kavramları," (çev.) Veysel Kılıç, Dilbilim Seçkisi (yayına hazırlayan) Dogan Aksan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss.11-15
- [10] De Saussure, Ferdinand (1985), Genel Dilbilim Dersleri, (çev.) B.Vardar, Birey Toplum Yayınları, Ankara.
- [11] Devran, Yusuf (2009), Göstergeler ve Halimiz, Anadolu Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul
- [12] Erkman-Akerson, Fatma (1987), Göstergibilime Giriş, Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul
- [13] Giddens, Anthony (2003), Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi, (Çev.) Ü. Tatlıcan-B.Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- [14] Işık, Umur, Soncu, Ayşegül (2011), "Türk Arap İlişkileri Bağlamında Türk Arap Medyasındaki Algı Organizasyonu (2009 Davos Toplantısı)", II. Uluslar Arası Türk

Arap İlişkilerinin Dünü Bugünü Sempozyum bildirileri (26-27 Nisan 2011), Ankara.

[15] Kıran, Zeynel (1986), Dilbilim Akımları, Onur matbaası, Ankara.

[16] Kuhn, Thomas Samuel (1982), Bilimsel Devrimlerin Yapısı, (Çev.) N. Kuyuş, Alan Yayıncılık, İstanbul.

[17] Lakoff, George, Johnson, Mark (2005), Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil, (Çev.) G.Y.Demir, Paradigma Yayınları, İstanbul.

[18] Louis, Meryl Resi (1981), "A Cultural Perspectives on Organizations: The need for and Consequences of Viewing organizations as culture-Bearing millieux", Human System Management 2, 1981, pp: 246-258.

[19] Lyons, John (1970), Linguistique Generale Introduction a la Linguistique Theorique. Çev. F.D. Charlier – D. Robinson, Libraire Larousse, Paris.

[20] Masterman, Margaret (1992), "Paradigmanın Doğası", (çev.)H. Aslan, Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi (Ed.) İ. Lakatos ve A., Musgrave, Paradigma Yayınları, İstanbul.

[21] Martinet, Andre (1985), İşlevsel Genel Dilbilim, (Çev.) B. Vardar, Birey Toplum Yayınları, Ankara.

[22] Merton, Robert King (1973) "The Normative Structure of Science", The Sociology of Science Theoretical and Empirical Investigations (ed.) N.W. Storer, Chicago and London: The University of Chicago

[23] Morris, Charles W. (1982), "Göstergeler Kuramının Temelleri" Dilbilim Seçkisi, (çev.) Y. Salman, (yayına hazırlayan) Dogan Aksan, Türk dil kurumu Yayınları, Ankara ss.143-150.

[24] Özalp, Ahmet (2010), "Modern ile Postmodern Paradigmanın Cumhuriyet Nosyonu Üzerine Etkileri", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 21, Sayı. 74, ss.139-160.

[25] Propp, Vladimir (1985), Masalın Biçimbilimi, (çev.) M, Rifat-S.Rifat, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul.

[26] Sergiovanni, Thomas J., Corbally, John E. (1984), Leadership and Organizational Culture, Urbana, Univerty Illions Press.

[27] Sunar, İlkay (2008), Düşün ve Toplum, Doruk Yayınları, İstanbul.

[28] Strauss, Claude Levi (1986), Mit ve Anlam, (Çev.), Ş. Süer-S.Erkanlı), Alan Yayıncılık, İstanbul.

[29] Şerif, Muzaffer (1985), Sosyal Kuralların Psikolojisi, (Çev.) İsmail Sandıkçioğlu, Alan Yayıncılık, İstanbul.

[30] Taylor, Shelley E., Peplau Letitia A., Sears David O. (2007), Sosyal Psikoloji (Çev.) Ali Dönmez, İmge Yayınları, Ankara.

[31] Türkdoğan, Orhan (1989), Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

[32] Vardar, Berke (1982), Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara.

[33] Wallerstein, Immanuel (1997), Sosyal Bilimleri Düşünmemek Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları, (Çev.) Taylan Doğan, Avesta Basın Yayın, İstanbul.